

PRIKAZI I OSVRTI

Od Điva Gundulića do Miroslava Krleže

Ova, za sada najnovija, knjiga prof. Nikole Ivanišina, *Od Điva Gundulića do Miroslava Krleže*, objelodanjena je 2004. godine u nakladi splitskoga Književnog kruga (urednik dr. Ivan Mimica, recenzenti dr. Zoran Kravar i akademik Krešimir Nemec).

Pored autorove napomene, svojevrsna predgovora, kojim on uputno i razgovjetno ukazuje na predmet proučavanja te postanje svojih tekstova, koji su mahom objavljeni osamdesetih godina 20. stoljeća, osim članka "O poeziji Petra Preradovića" (*Zadarska revija*, 17/1968., br. 5) i rada "O jezičnim i književnim neprilikama u Dalmaciji od propasti Venecije 1797. do Zore dalmatinske 1844." (Dani hrvatskog kazališta – Hrvatska književnost uoči Preporoda, Split, 1997.), knjiga sadrži četiri poglavlja skladne i logički zasnovane kompozicije od "Dubrovačkih temelja", preko odjeljka "Uoči i u doba Preporoda", zatim "Čari čakavštine", do posljednjega "Krležina poglavlja".

U kombinaciji analize – pomno, detaljno i dosljedno vođene i sinteze – spretno, sustavno, znalački i dopadljivo "stvarane pa uspješno ostvarene" (poslužit ću se profesorovim riječima) izrasla je ova knjiga u kojoj spomenuti dijelovi korespondiraju u znaku jedinstvena bića jer "autor i polazi od razumijevanja hrvatske književnosti kao organske cjeline i od pretpostavke da pojedina njezina djela, možda čak i neovisno o volji i deklariranim vrijednosnim sudovima njihovih pisaca, komuniciraju jedna s drugima, kadšto na većem vremenskom razmaku i preko epohalnih granica" (Zoran Kravar – iz recenzije). Autor polazi od "Dubrovačkih temelja" koji snagom Držićeva i Gundulićeva djela djelotvornom rezonancom označuju tijekove hrvatske književnosti kroz sva kasnija stoljeća do Krleže i naših dana te, dakle, došavši do posljednjega poglavlja o Krleži progovara o Krležinoj veličini i značenju, i to promišljeno i na adekvatnim primjerima koji (Krleža), dobro je znano, angažiranije, originalnije, dublje i smjelije od ostalih prosuđuje o hrvatskoj književnosti. S druge strane, opet, nakon riječi o Krležinu fenomenu, autor se vraća u prošlost preispitujući sudove i Krležine i drugih autoriteta (napose Kombola, Vodnika, Crocea i Halera u prvom odjeljku), pa i cijelu

našu kulturnu tradiciju, ukazujući kako ju treba ustrajno preispitivati, “proučavati pa proučiti” te odgovorno i utemeljeno zaključivati o pojavama, procesima, djelima i ljudima. Našavši uistinu adekvatne primjere iz Krležina stvaralaštva, kao i iz djela drugih značajnika, autor pokazuje kako i Krleža zna, u kontekstu mnoštva svojih izjava, upasti u proturječja. Isto tako baveći se npr. u prvom spomenutom poglavlju Držićem i Gundulićem, posebno će ukazati na vrijedne prinose, ali i neke manjkavosti Kombola, Vodnika, Crocea, Halera itd. u poimanju tih vrsnih književno-znanstvenih autoriteta.

Odabirući prava mjesta književnih djela i relevantne sudove znanstvenika, proučavajući i proživljavajući materiju, dakle u “savezu uma i srca”, prof. Ivanišin izvodi objektivne, uravnotežene, znanstveno utemeljene sudove izražene sugestivnom, stiloidindikativnom, upravo literarnom riječju.

Kad u članku “Đivo Gundulić – Ivo Vojnović – Miroslav Krleža” (isto u 1. odjeljku) govori o korelaciji i prožimanju ove trojice književnika i njihovu pojedinačnom odnosu spram stranim književnostima i utjecajima tih književnosti na djelo spomenutih pisaca, Ivanišin je i književni povjesničar i kritik, a napose komparatist.

Ponavljajući autorovu misao: “poezija trojice ovdje aktualnih pjesnika nije samo nacionalna, ni samo internacionalna, ni samo zemaljska, nego je i nebeska”, naglašavamo: I Krležina i nebeska?! Da, *Lirska mjesečina* Miroslava Krleže nebeski je uzvišena, ona je njegova istina jer “i mjesečina može biti pogled na svijet” (stoji u romanu *Na rubu pameti*), a u zanosu s autorom, suživljeni, htjeli bismo reći – i kriterij, načelo, logos, mjera stvari.

Zatim, pošto je “proučio i proosjećao” predmet u njegovu kompleksu, nakon svega stoji profesorov lirski sažetak: “I tako se bar na trenutak u čaroliji glazbe, lahoru vjetra, cvrkutanju ptica, mliječenju mjesečine u sveljepoti posvećenog dubrovačkog kamenja sjediniše: Đivo Gundulić, Ivo Vojnović, Miroslav Krleža! Pa tko to kaže da mjesečina ne može biti pogled na svijet!” (“Dubrovački temelji”, *Od Điva Gundulića do Miroslava Krleže*, str. 38.)

U preporodnom odjeljku (2. dio) riječ je o književno-jezičnim neprilikama u Dalmaciji od propasti Venecije do *Zore dalmatinske* 1844. te o “proturječjima ilirizma” s obzirom na određena vremena, politike, ideologije i druga slična motrišta, a onda i s obzirom na književno-estetska gledišta. Tu je i jedan članak o Petru Preradoviću i lirskoj poeziji s posebnim osvrtom na njegov zadarski boravak od 1843. do 1847. gdje se ovaj pjesnik uistinu “lirski uzvisio” kroz ljubavnu i domoljubnu poeziju. Autor o Preradoviću govori u povodu sto pedesete obljetnice želeći ispraviti određene nepravde književne kritike prema njemu i učvrstiti objektivnije sudove koji govore i o pozitivnim značajkama njegova stvaralaštva.

Slijedi poglavlje “Čari čakavštine” u kojima su članci Vladimira Nazora o čakavštini i o njezinu pjesniku Dragi Gervaisu, a zatim onaj o M. Franičeviću i njegovoj poemi *Govorenje Mikule Trudnega* te “Fenomen proze Mate Balote” (*Tijesna Zemlja*, 1983.).

U članku o Nazoru, čakavštini i Gervaisu autor slavi Nazora kao pjesnika govoreći kako je stvorio nekoliko značajnih čakavskih pjesama “po kojima postaje utemeljitelj nove čakavske lirike, njezin od sviju štovan mentor koji [...] stvaralački usavršava (i) štokavštinu, smatra je standardnim jezikom koji pjesnički novoprobudena čakavština može osvježiti”, zaključujući Nazorovim riječima kako je “Gervaisov čakavski jezični osjećaj profinjeniji” i od njegova (Nazorova). (NAZOR, Vladimir: “Odbačeni”, *Kristali i sjemenke*, str. 159.)

Pišući o poemi *Govorenje Mikule Trudnega* (1941.) naglašava kako je ona jedna od triju nacionalno bitnih pjesničkih ostvarenja tridesetih i četrdesetih godina 20. stoljeća, a to su *Balade Petrice Kerempuha* (1936.) Miroslava Krleže i Goranova *Jama* (1943.). To su, veli autor, “i tri pjesmotvora jedinstveno raspoređena, smještena pa ukorijenjena – *Balade* u okviru kajkavskog, *Jama* štokavskog, a *Govorenje Mikule Trudnega* čakavskog dijela nacije”. (“Čari čakavštine”, *Od Điva Gundulića do Miroslava Krleže*, str. 71.) Djela su, dalje stoji, “izazvana srodnim povodima”, rekli bismo sve u znaku tiranije, stradanja krvi i krvava izbavljenja.

Autor nastoji poemu *Govorenje Mikule Trudnega* potpunije i objektivnije vrijednosno predstaviti jer to ona zaslužuje svojom kvalitetom, a što, zapravo, nije na adekvatan način do tada učinjeno.

Kad je riječ o “Fenomenu proze Mate Balote” (Mije Mirkovića) u povodu njegova romana *Tijesna Zemlja*, autor govori koliko ovaj roman svjedoči o samom piscu kao ekonomistu, ali i o njegovu poetsko-književnom talentu koji se pokazuje u nesklonu mu dobu, odmah poslije rata (1946.).

U posljednjem, “Krležinu poglavlju” knjige prvi je članak “Krležinske indicije u hrvatskim književnim tradicijama” u kojemu u prvoj rečenici stoji bit Krležina fenomena. Samo ukratko: “Proizišavši – po nacionalnoj liniji – iz kajkavskog folkloru i bogumilskih tradicija, a po internacionalnoj iz europskog ekspresionizma, Krleža nerijetko i sam što svjesno što spontano upućuje na moguće vlastite indicije u vlastitoj mu hrvatskoj književnosti.” (“Krležino poglavlje”, *Od Điva Gundulića do Miroslava Krleže*, str. 99.)

U dugoj stvaralačkoj djelatnosti Krleža je u dodirima s mnogim svojim prethodnicima učio i tako se na svojevrsan način bogatio “uspomoć ‘svojih vlastitih’ krležinskih, u njihovim djelima spontano postojećih, indicija on ih je prema svojim potrebama stvaralački integrirao u svoje djelo...” (“Krležino poglavlje”, str. 120.)

Slijedi članak “Miroslav Krleža i hrvatska književna tradicija (konstante – kontradikcije – kvalitete)” koji bih predstavio samo s par rečenica i uz pomoć jedne profesorove sinteze. Dotičući, u povodu Krleže, više književnika iz naše tradicije (Križanić, Preradović, Šenoa, Mažuranić, Vojnović, Starčević, Matoš, Galović), autor zaključuje: “u odnosu prema tradicijama najveći negator – destruktor, preobrazio se tijekom dugog književno-plodonosnog života u najznačajnijeg afirmatora – konstruktora u cjelokupnoj povijesti hrvatske književnosti, a ‘konstante’ i ‘kontradikcije’ radne ‘poštapalice’ u ovoj raspravi preobraziše se u kvalitete što svjedoče o Krleži, neospornu ‘klasiku te iste književnosti’”. (“Krležino poglavlje”, str. 130.)

Kad govori o jednoj zanimljivoj, estetički upečatljivoj, likovno-poetskoj korelaciji “O jednom pjesniku-hrvatskom i jednom slikaru - bosan-

skom (Miroslav Krleža – Mersad Berber)”, vidimo da je riječ o Krleži-
noj vezi sa slikarom Berberom baš u posljednjim godinama života, ali i
o nizu drugih slikara i književnika gdje autor iznosi Krležine sklonosti,
znanje, kulturu i senzibilitet, Berberov stvaralački potencijal likovnjaka,
ali posebno otkriva svoje vlastito intelektualno-emocionalno poniranje u
umjetnost i znalački, temeljito, jasno i stilski dopadljivo uobličene sudo-
ve o kompleksu umjetnine i umjetnosti uopće.

Mnogi su slikari, nabraja ih autor, portretirali Krležu, ali ovi Berbe-
rovi portreti kvalitetno su drugačiji od svih: “Krleža s tih portreta nije,
dakle, onaj duhovno i fizički neuništiv, snažan, stamen, prkosan, pone-
kad ironičan, pa i ciničan rušilac iz faze njegovih predratnih ‘Obračuna’
sa svima ‘Njima’ – tako su ga portretirali neki slikari, ali nije ni onaj
poslijeratni sređen, konstruktivan, građanskim udobnostima providen
ne samo kulturni nego i državotvorni Graditelj iz faze ‘Leksikografskog
zavoda’ – tako ga je, naime, fotografirao Enes Čengiđ, nego je to – kako
već istakoh – novi Krleža u kvalitetno novoj predsmrtnoj situaciji, vi-
đen, doživljen pa portretiran od, po svemu sudeći, doraslog i ‘svega toga’
svjesnog slikara.” (“Krležino poglavlje”, str. 132.)

U Berbera vidimo Krležu izmučena, izivljena, nikako pritom stara,
nego do kraja prisebna i lucidna (koji bi se) najobjektivnije mogao tu-
mačiti “njim samim”, iz posljednje godine njegova života. Iako je Krleža
većini svojih portretista – slikara stvaralački uzvraćao, to se Berberu,
koji je Krležom očito bio posebno zaokupljen, nažalost nije dogodilo.
I na koncu, što od profesora nego pouka – članak “Pouke iz jednog raz-
govora o Krleži” u kojemu autor razmatra u *Republici* (br. 9-10) 1986.
godine objavljen Razgovor o djelu Enesa Čengiđića “S Krležom iz dana
u dan” (1985.) u kojemu sudjeluju mnogi “razgovarači dorasli temi” ra-
spravljajući o autentičnosti Čengiđićevih zapisa.

Uviđajući najčešće jednostrane ili nepotpune iskaze o Krleži u povo-
du spomenute teme, autor zagovara cjelovitije sagledavanje, studioznije
proučavanje i poimanje Krležina djela, jer ono je ogromno, kompleksno
i: “ne poučava nas Krleža samo kako se prave kvalitetne pjesme, novele,
romani, drame – to se odnosi na uži krug, nego i o tome kako treba ži-

vjeti da bi se ljudski preživjelo na ovim njegovim [...] balkanski opasnim vjetrometinama". ("Krležino poglavlje", str. 155-156.)

Riječju, ova knjiga kao skladna niska književno-znanstvenih radova na zanimljiv način daje značajne novine, dopadljive i profesorski studiozne pristupe proučavanja pisaca, djela, stilskih postupaka i književnih fenomena; nudi svojevrsna otkrića i onda kad govori o poznatim temama, mislili smo posve definiranim, priopćuje relevantne sudove o manje istraženim područjima i svojom naravi priziva nova istraživanja, cjelovitija sagledavanja, traži metodološki adekvatne metode koje vode još višem stupnju spoznaje i dubljem doživljaju književnoga djela.

Riječ je o nezaustavljivosti misli i osjećaja, o vječnom napredovanju, o prevladavanju nižega stadija višim, o sintezi, a nju može voditi samo onaj "tko svjesno stvaralački osjeća tu sintezu", veli prof. Ivanišin ("O analizi – sintezi u književno – povijesnom i kritičkom djelu Antuna Barca", *Ljudi, djela, uspomene*, 1987., str. 191.)

Knjiga pokazuje autorovu književnoznanstvenu mjerodavnost, širinu, erudiciju i inventivnost, njegovu suživljenost s predmetom istraživanja, ustrajnost i dosljednost, njegovu istraživačku utemeljenost (pogledajte samo bilješke, reference, dokumente), ali iznad svega stalnu kombinatoriku znanstvenoistraživačke misli u suodnosu analize – sinteze kao istraživačkoga načela dijalektički udešena, a stvaralačkim nemirom vođena spretnom, izabranom, dojmljivom riječju koja je i sama po sebi umjetnička.

Šimun MUSA

Fešta puli barba Martina

I.

Knjiga Glorije Rabac *Fešta puli barba Martina* sastavljena je od četiri scenska teksta. U dvama je tekstovima (“Fešta puli barba Martina”, “Tri kume”), redosljedom prvom i drugom u knjizi, riječ o komediografskoj interpretaciji odnosa selo – grad i roditelji – djeca. Druga dva teksta (“Noć bez svitanja” i monodrama “Na Silvestrovo”) pripadaju serioznoj drami suvremene tematike. Doduše, i u komediografskim se tekstovima na mnogim mjestima provlači mnoštvo eksplicitnih spomena recentne suvremenosti. Međutim, komedije pisane zavičajnom istrijskom čakavicom autorice suvremenost ekspliciraju na posve drukčiji način od dviju serioznih drama osobnih, tragičnom intonacijom opterećenih preokupacija glavnih likova.

Autorica u predgovoru knjige vlastitu zainteresiranost za temu prve komedije objašnjava čitatelju: “U komediji *Fešta puli barba Martina* temu mi je sugeriralo saznanje da su veze između roditelja i djece poprimile prejaka materijalistička obilježja. Neki čudni odnosi su se provukli u obiteljsko tkivo, posebno u seljačkoj sredini, na što ukazuje i Milan Rakovac u pjesmi *Četiri sina*.” (RABAC, Glorija: *Fešta puli barba Martina*, Katedra čakavskog sabora Pazin, Pazin 2004., str. 5.)

Rekla bih da se, unatoč potrebi autorice da idilu djetinjstva zaštititi od poremećenoga sustava vrijednosti koji se često prepoznaje u stvarnosti svakodnevice najnovijega vremena, komedija zapravo, kao što se u većini slučajeva događa s djelima koja su kadra (kao i s onima koja to nisu) samostalno zaživjeti na pozornici, otima autorskoj ruci i kreira vlastitu stvarnost. Tako oba dijalektalna teksta, a to su obje komedije, poniru u dolinu istarskoga djetinjstva autorice i njeguju idilu plošno prikazanu na pozornici, gdje i komponenta materijalističkoga grijeha urbanoga čovjeka, kojega na selo privlači dobro “ilo i pilo”, postaje izraz nostalgije za “povratkom grudi”, i potreba bijega od tegotne i isprazne suvremenosti, poradi posezanja za izgubljenom Arkadijom.

Natruhe kritičkoga odnosa prema sinovima koji su napustili ognjište i pošli, naizgled raskorakom – kći u Italiju, a sin neženja u Rijeku, a zapravo otišli u žrvanj civilizacije, ublažene su natruhama gastričnoga humora (opisom uživanja u pršutu oblaprna zeta Talijana) i, ipak, korektnim postupkom mlađega sina, nastanjena u Rijeci, u vidu simbolične novčane pomoći roditeljima.

Također, podsvjesnu želju za produžetkom iluzije i blagodati seoske idile u *Fešti* odražava i periferna epizoda naizgled nespojiva mladoga para: Martinove unuke Maure, zapravo mlade Talijanke istrijski korijena po majci, i Frana, mladića iz susjedstva, predstavljena konvencionalnim sredstvima rustikalne komedije kojima se kreira tip “zdrava seoskog mladića” koji se opire nerazumljivu jeziku (talijanskom) neuvjerljivo ismijavajući čari i pokušaj zavođenja gradske djevojke. U podtekstu se daje naslutiti da će ga u bliskoj budućnosti pobijediti i taj jezik i privlačnost grada.

Relacije među likovima komedija počivaju na patrijarhalnim stereotipima muško-ženskih sitnih nadmetanja i sukobljavanja, humoristično intoniranih muških potreba za dominacijom i podjelom muško-ženskih poslova: *Žienske puli padelu, muški puli bukaletu*. (Isto, str. 13.) Zatim na antitetidnom sukobljavanju vrijednosti selo – grad. Osjećaj tuge provlači se kroz smijeh zbog otuđenosti potomstva i zbog posljednjih čuvara ognjišta kojima nema tko pripomoći niti nastaviti njihov trud. Naime, osjeća se potihom predbacivanje generaciji koja je otišla i rijetko se javlja i dolazi. Taj osnovni problem zasjenjuje i nakanu autorice da problematizira i izrabljivanje onih koji su ostali manifestiranu u potrebi da podvuče razloge povremenih posjeta roditeljima onih “koji su napustili rodni prag”, a navraćaju radi blagoga oblika koristoljublja, odnošenja ukusnih i zdravih delicija s rustikalnoga stola.

Selo koje umire i grad koji se nezaustavljivo širi obilježje je suvremenosti pretvoreno u obje komedije u prijetnju idili, što eksplicira jedna od protagonistica komedije *Kume: Roža: Takoja, si va grad, se za grad. Jenega dona će selo ustat prez duš, njive će ubras slak, kuće će se srušit kako ud starega Frlakina; za dvajset liet se nieće znat da su tu živile neka Tonina, Kate i Ruoža*. (Isto, str. 69.)

Čakavska poezija (D. Gervais) nazočna je kao predložak koji osigurava temu i nudi sličnu atmosferu poput one u komedijama: *Start Vice, paron Frane, / kumpar Tonić, coto Zvane, / od zapolne pul kvartini, /v ošterije pul Pepini / briškulaju, / bruntulaju / i rad kart se barufaju II*. Slična scena kartanja prisutna je i u komediji *Fešta puli barba Martina*.

Iz interakcije s tekstovima Gervaisa rodila se i tema druge komedije *Tri kume*, što naglašava i sama autorica, a grijeh ogovaranja porinut je samo kao inicijalni okvir u atmosferu ostataka istarskoga rustikalnog identiteta. Naime, biljeg idile prožima i “problem” *ćakula*, nedovršenih ručkova, nezbrinutoga blaga jer se putem *ćakule* upoznaju prilike susedljana, sustav vrijednosti, patrijarhalan odgoj i, u krajnjoj liniji, dobrota srca triju kumica koje pomažu bližnjemu u nevolji i s lakoćom prelaze preko grijeha i vlastitoga i tuđega.

I neka scenska obilježja, poput prostora, potvrđuju potrebu usidrenja scenskoga prostora u prostor kontakta prirode i čovjeka. Pretežito se radnja odvija na otvorenome: Primjerice, *Fešta*, I. čin: *Na saližu pred kućon*, II. čin: *Stuolpod murvon, va hladu. Za stolon barba Martin, Edo, Renato, i Milan. Igraju trešete. Tri kume*, I. slika: *Nedilja zjutra. Teplo je. Va selu ni čut ni tića ni miša. Tri kume gredu doma od maše. Su se frmalepod baliduurom kume Katete*; III. slika: *Dvi ure poklepuolne. Vela piergula pred kućon kume Ruože hita gust hlad*.

II.

Dramski tekst “Noć bez svitanja” u 8 prizora pokušava problematizirati sukob generacija i posvemašnju otuđenost čovjeka od čovjeka. Na brzinu i nepromišljeno sklopljen kćerin brak majci, koja vlastiti život usko vezuje uz kćerin, oduzima životni smisao. Autorica pokušava problematizirati instituciju suvremenoga braka, labilnost osobnosti i nedostatak odgovornosti te minimalnoga respekta među generacijama. No, zahtjevna tema iziskuje više od plošnoga iscrtavanja likova koji nisu razvijeni do stupnja dramskih karaktera nego su ostali u domeni stereotipa.

Koban svršetak majke autorica prikazuje kao udes nevine žrtve, iako iz tijeka dramske priče jasno na površinu isplivava nemogućnost vlastitoga izbora u egzistencijalno ovisnim sudbinama.

Posebnu pažnju u knjizi plijeni monodrama "Na Silvestrovo" u kojoj jedna usamljena žena u zrelih godinama propituje vlastiti život vraćajući se neprekidno tragovima djetinjstva u razumijevanju vlastitih postupaka. Dramsko zbivanje ograničeno je na svijet unutrašnje borbe, nesigurnosti i izgubljenosti u kolopletu nedefiniranih emocija prema muškarcu kojega očekuje na Silvestrovo radi zajedničkoga dočeka Nove godine.

Pomoću sitnih banalnih postupaka djevojke Vjere, nervoznih pokreta oko spremanja zajedničke večere, uređivanja tijesne garsonijere i nesigurna biranja najljepše haljine u kojoj se želi svidjeti, autorica virtualno opušta i zateže dramsku tenziju dolaska/nedolaska dragoga. Psihička napetost dovedena je do usijanja posredstvom sukoba sa zvukovima izvanjskoga svijeta u silvestarskoj noći i šumova iz susjedstva. Izvanjski prekidi radnje narušavaju očekivanja i djevojke i čitatelja i problem ponovno vraćaju na početak, a izvrsno su uklopljeni u gomilanje emocija u prostoru ženske intime. Psihologizacija ženske duše u drami je izvedena vrlo minuciozno, spretno, rekla bih, posve ženski jer samo žena može ponirati u žensku psihu na tako suptilan način. I monolog, koji je vrlo zahtjevna forma, scenski je funkcionalno oblikovan u drami, usklađen s upotrebom predmeta u stanu te kretanjem usamljene djevojke poput uplašene životinje u tijesnom kavezu. Svi ti elementi vrlo uspješno dinamiziraju emocionalna previranja koja se odvijaju u prostoru ljudske duše. Akumulirani naboj dramaturški se naglo obrušava otkrićem djevojke da nije prevarena i napuštena od mladića, nego da ih je oboje nasamario život: pronašla ga je na stubištu bez znakova života. U neku ruku ovakav završetak iznevjerava očekivanja gledatelja jer uvodi u radnju jednu posve novu problematiku bez prethodne pripreme, a dramaturški nagomilana problematika postaje "pucanj u prazno" bez očekivana odgovora na postavljena pitanja.

U sva četiri dramska teksta Glorije Rabac antitetičnost je osnovni princip gradnje dramske radnje i komičnoga i tragačkoga profila, što je opravdan izbor s gledišta potreba stvaranja dramske napetosti. Kako sama napominje u predgovoru, naučila je o drami ponešto od vlastitih uzora: Goldonija i Pirandella. Suvremenom goldonijevskom pričom ispričanom na istrijski način Goldoni se uistinu utkao u autoričino djelo, a prepoznatljivo je nazočan u tipiziranim rustikalnim likovima. Pirandelo je, pak, unio okus slatko-gorke igre svojih drama kao i težinu propitivanja vlastitoga usuda u zamršenoj svakodnevicu koja melje neprilagođene protagoniste.

Knjigu Glorije Rabac moguće je smjestiti u korpus scenskih ostvarenja koja se bave malim ljudima u zatvorenim lokalnim sredinama Mediterana s vrijednosnim sustavom u kojemu je za svakoga pojedinca bilo mjesta. Dakle, tekstovi su to izgubljenoga doba koje je na izmaku, satkana od šaljivo-gorkoga usuda. Naginju ponajviše djelima koja poniru u retrogradna sjećanja izgubljene nevinosti djetinjstva. A tomu znakovito doprinosi muzikalnost autoričina zavičajnog čakavskog idioma.

Važno je istaknuti da u pojedinim tekstovima autorica “posjeduje i vlastiti rukopis” u hrvatskoj književnosti ženskoga pisma. Ponajprije mislim na dobru monodramu “Na Silvestrovo”.

Divna MRDEŽA ANTONINA

Etika – postavke i teorije

Fakultet filozofsko-humanističkih znanosti Sveučilišta u Mostaru nakladnik je knjige naslovljene *Etika – postavke i teorije*, autorice dr. sc. Slavice Juka, izvanredne profesorice na istoimenom fakultetu. Knjiga je tvrdoga uveza, opsega 364 stranice sa srednjim proredom, s opsežnom literaturom od gotovo 150 bibliografskih jedinica i brojnim pozivnim bilješkama, odnosno fusnotama, njih ukupno 574. Tiskanje je završeno početkom srpnja 2006.

Prema svojoj koncepciji, strukturi, metodičkoj i metodološkoj opremljenosti ovo je djelo namijenjeno u prvom redu studentima filozofije, ali i svima onima koji se žele upoznati s iznimno širokom lepezom etičkih postavaka i teorija, odnosno onima koji žele produbiti svoje spoznaje u vezi s ovom kompleksnom filozofskom problematikom. Knjiga je pisana na hrvatskom književnom jeziku, a znanstveni je stil odmjeren, nepretenciozan, prirodan i prikladan za širu čitateljsku publiku.

Pozitivnu ocjenu o ovome djelu dali su recenzenti dr. sc. Zoran Primorac, izvanredni profesor Fakulteta prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti u Mostaru i dr. sc. Ivan Kordić, docent na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu.

Knjiga se sastoji od predgovora, uvoda, 12 sustavno podijeljenih i međusobno povezanih poglavlja, zaključka te popisa literature.

U prvom poglavlju, koje nosi naslov “Etika i fenomen moralnoga iskustva”, definiraju se temeljni etički pojmovi i analiziraju se bitne relacije etike prema drugim filozofskim i znanstvenim disciplinama, što je od iznimna značaja za pravilno razumijevanje cjelokupne građe koja se obrađuje u nastavku djela.

Drugo poglavlje naslovljeno je “Predfilozofska etika”. Kao što sam naziv sugerira, ovdje se obrađuju moralna učenja koja svoja načela ne crpe iz strogoga racionalnog i sustavnog razmatranja, nego iz svakodnevne predaje koja je opet uvjetovana socijalnom tradicijom, predrasudama te klasnim i staleškim pogledom na društvo. Riječ je, konkretno, o orfičko-me moralu, o moralu koji susrećemo u grčkim tragedijama Eshila, So-

fokla i Euripida, o moralnom učenju Milećana, pitagorejaca, Heraklita, atomista i sofista.

U trećem poglavlju pod naslovom “Filozofska etika” prikazane su velike etičke teorije antičke filozofije. Tu se ponajprije razlaže Sokratovo moralno učenje koje je – zbog svoje usmjerenosti na ostvarenje kreposna života što se postiže isključivo umnim naporom – s pravom nazvano intelektualnim eudaimonizmom. Ukratko su zatim prikazane osnovne značajke triju škola koje su bile pod izravnim Sokratovim utjecajem. Slijede moralne teorije dvojice filozofa koji su imali odlučujući utjecaj na razvoj mnogih etičkih koncepcija sve do današnjih dana. Radi se, dakako, o Platonu i Aristotelu. U ovome se dijelu razmatraju još i stoička te epikurejska moralna shvaćanja.

U četvrtom poglavlju s naslovom “Kršćanska etika” jezgrovito se prikazuju etičke postavke dvojice najistaknutijih predstavnika patristike i skolastike – Aurelija Augustina i Tome Akvinskoga.

“Etika britanskoga empirizma” naslov je petoga poglavlja. U njemu se nakon općega razmatranja predstavlja Hobbesova moralna teorija koja je zbog izrazite materijalističke, empirističke i antiteološke nastrojivosti nazvana psihološkim egoizmom. Zatim se izlaže etičko učenje Johna Lockeja za koga se tvrdi da je istinski preteča utilitarizma. Slijedi prikaz etike Davida Humea u kojoj su ključni elementi moralni osjećaj, simpatija i korisnost. Završno razmatranje britanskoga empirizma daje se prikazom moralnih koncepcija utemeljitelja tzv. škotske filozofije zdravoga razuma (*common sense*) Thomasa Reida te eminentnoga predstavnika utilitarizma i pozitivizma Johna Stuarta Milla.

Šesto poglavlje posvećeno je etici racionalizma u kojoj se principi morala razlažu po četirima stajalištima: kriterija, izvora spoznaje, sankcije i motiva. Svim je racionalistima zajednički stav da se sadržaj moralnoga zakona može odrediti isključivo metafizičkim odnosima i, s tim u skladu, u posljednjoj instanci, logičkim kriterijem.

Sedmo poglavlje naslovljeno je “Etika njemačkoga idealizma”. Središnje mjesto pripada Immanuelu Kantu i njegovoj etici dužnosti koja vodi u etički formalizam i rigorizam. Tu je i etika slobodne ličnosti Johanna Gottlieba Fichtea, Schellingov moralni zahtjev za samoodređenjem

inteligencije u htijenju uopće te Hegelovo filozofsko učenje moralnosti koje završava u moralnom historicizmu.

“Pozitivizam, materijalizam i kritika religije” naziv je osmoga poglavlja. Raspon koji je ovim dijelom obuhvaćen uistinu je velik: od pozitivizma A. Comtea, preko Feuerbachove antropocentričnosti i naturalizma, dijalektičkoga i historijskog materijalizma Karla Marxa, preko djelovanja iz sućuti Arthura Schopenhauera, pa sve do solidarnosti Emilea Durkheima i etike odgovornosti Maxa Webera.

U poglavlju pod nazivom “Metaetika” (deveto po redu) prezentiran je specijalni dio etike koji ne promiče moralne ciljeve i načela, nego se bavi filozofskom analizom moralnih termina i iskaza te artikulacijom moralne argumentacije. Metaetika je ovdje podijeljena na kognitivizam i nekognitivizam, s daljnjom tipologijom i istaknutim predstavnicima pojedinih metaetičkih teorija.

Poglavlja deset, jedanaest i dvanaest po svome su obujmu kratka, a obrađuju moralne teorije trojice osebnih i po mnogočemu originalnih mislitelja. Riječ je o Friedrichu Nietzscheu i njegovu zahtjevu za prevrjednovanjem svih vrjednota, o Kvirinu Vasilju za koga se ispravno moralno djelovanje sastoji u slaganju čovjekovih čina s objektivnim i univerzalnim moralnim zakonom koji je izraz Božje volje, te o Ernstu Tugendhatu koji napušta religiozno i metafizičko utemeljenje etike i priklanja se dvjema razinama utemeljenja morala, tzv. gornjoj i donjoj razini.

Sve eksplikacije u ovoj knjizi na odgovarajući su znanstveni i metodološki način potkrijepljene. Tuđe su spoznaje, informacije, stavovi i zaključci primjereno citirani i na standardan način povezani s bibliografskim jedinicama. Pri izradi spomenutoga djela autorica se služila brojnom literaturom na hrvatskom, njemačkom, engleskom, francuskom i srpskom jeziku. Rabila je standardno filozofsko nazivlje koje je općenito prihvaćeno u svjetskoj i domaćoj znanstvenoj i stručnoj javnosti. Razdioba na cjeline i podcjenile uspješno je provedena, a odlomci su adekvatno formulirani.

Ono što bi ovome djelu dalo dodatnu kvalitetu svakako je kazalo pojmova i kazalo imena koji nedostaju, a koji bi zbog opsežnosti materijala nesumnjivo bili od velike koristi svakom čitatelju. Bez obzira na taj nedostatak mišljenja sam kako ova knjiga ispunjava sve potrebne uvjete za kvalitetan visokoškolski priručnik.

Ivica MUSIĆ

Bosanska i hercegovačka vinogradarska baština (1800.-1878.) s uvodnim pogledom na bitna razvojna obilježja od završnih desetljeća XV. do konca XVIII. stoljeća

Koncem srpnja 2006. iz tiska je izišla knjiga pod naslovom *Bosanska i hercegovačka vinogradarska baština (1800.-1878.) s uvodnim pogledom na bitna razvojna obilježja od završnih desetljeća XV. do konca XVI-II. stoljeća*. Autor ovoga vrijednoga i po mnogočemu originalnoga djela jest mr. sc. Rudolf Kraljević, umirovljeni dugogodišnji djelatnik Pedagoškoga fakulteta, današnjega Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru i pisac niza znanstvenih, stručnih i stručno-publicističkih članaka iz vinogradarske povijesti te zapažene monografije s naslovom *Vinogradarski slom i demografski rasap južne Hrvatske u osvit 20. stoljeća (Vinogradarstvo Dalmacije 1850.-1904.: uspon, procvat, klonuće)* /Književni krug, Split, 1994./ Knjiga – čiji su sunakladnici Sveučilište u Mostaru, Agronomski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Matica hrvatska Mostar te Matica hrvatska Čitluk – tvrdoga je uveza, opsega 208 stranica, s deset tabličnih prikaza, opsežnom literaturom koja obuhvaća suvremene publikacije (njih ukupno 53), povijesne objavljene izvore (45), povijesne neobjavljene izvore (5) te dokumente iz Arhiva Hercegovine u Mostaru (44). Tekst prate dokumentarne, eksplikativne i komparativne referentne bilješke, pisane po klasičnom europskom modelu. Ima ih 290.

S obzirom na strukturu, broj obrađenih aktualnih pitanja te metodičku i metodološku opremljenost, ovo djelo predstavlja osebujno, prethodno sintetičko priopćenje o najznačajnijim spoznajama iz kasnokotromanićke i ranoturske Bosne s jezgrovitim prikazom vinogradarsko-vinarskoga uspona od 1878. do 1918., a ujedno je i najava opsežnoga projekta koji bi u dvije tematske i kronološke cjeline obradio bosanskohercegovački vinogradarsko-vinarski razvitak od prapovijesti do 1918., čime bi Bosna i Hercegovina postala jedina država s prostora bivše Jugoslavije koja ima cjelovit znanstveno utemeljen pregled vinogradarske prošlosti. Knjiga je pisana na hrvatskom književnom jeziku, a način izražavanja ima sve

odlike znanstveno-popularnoga stila budući da je jasan, živahan, lepršav, mjestimično gotovo poetski. Autor se tako ne obraća samo stručnjacima nego široj čitateljskoj publici koju želi upoznati s rezultatima vlastitoga istraživanja.

Ovo djelo recenzirali su i o njemu dali pozitivnu ocjenu dr. sc. Stjepan Ćosić, viši znanstveni savjetnik u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, dr. sc. Ivica Šarac, docent na Filozofskom fakultetu u Mostaru, te dr. sc. Jakov Pehar, profesor emeritus Agronomskoga fakulteta u Mostaru. Ocjenjivači su jednoglasni u konstataciji da se radi o veoma vrijednom prinosu povijesnoj znanosti koji će postati nezaobilazna literatura gospodarske, kulturne i društvene historije širega područja u vremenskom rasponu od 1800. do 1878. godine.

Knjiga se sastoji od predgovora, uvoda, triju opsežnih poglavlja koja su raspoređena u dva dijela i podijeljena na manje tematske cjeline, sažetka na hrvatskom, njemačkom i engleskom jeziku, literature, bilješke o piscu te dvaju već objavljenih autorovih priloga o izravnim i neizravnim vinogradarsko-vinarskim porezima u BiH od 1463. do 1878. te o glavnim razvojnicama vinogradarske povijesti tradicionalno vinogradarskoga dijela Hercegovine, ljubuško-veljačkoga kraja od 1477. do 1878.

U uvodnom dijelu Kraljević daje uopćen pogled na razvoj vinogradarstva u Bosni i Hercegovini od 1463./82. do 1800. Prema vlastitom priznanju, ali i prema ocjeni recenzenta dr. sc. S. Ćosića, najvrjednije ovdje objelodanjeno otkriće sadržano je u tvrdnji da je u kotromaničkoj i ranoosmanskoj Bosni (bez Hercegovine) vinogradarstvo i vinarstvo bilo iznenađujuće razvijeno.

Glavni dio knjige odnosi se na početke vinogradarsko-vinarske revitalizacije tijekom 19. stoljeća i podijeljen je u dva dijela. Naizmjenično se služeći komparativnom, kronološkom te metodom prepoznavanja teritorijalnoga identiteta i kontinuiteta najvažnijih vinorodnih položaja i vinogorja u BiH, autor nastoji pronaći zajednička obilježja unutar ovih dviju najzapadnijih turskih provincija, uz istodobno jasno isticanje njihovih razvojnih specifičnosti. Konačan rezultat toga istraživanja sadržan je u odgovorima na dva ključna upita što ih Kraljević postavlja u svome završnom razmatranju: 1. zašto je posustala Bosna, vinogra-

darska i vinarska? i 2. zašto je u BiH samo Hercegovina – zemlja grožđa i vina? Odgovori, međutim, nisu jednostavni, a razumljivi su samo u širokom i kompleksnom društveno-povijesnom kontekstu.

Što se uporabe znanstvenoga instrumentarija tiče, valja reći da je ona na iznimnoj razini. Svaka je, naime, teza na odgovarajući znanstveni i metodološki način potkrijepljena, a tuđe su spoznaje, informacije, stavovi i zaključci primjereno citirani i na standardan način povezani s bibliografskim jedinicama. Izlaganje je dinamično, suvislo, bez suvišnih ponavljanja i nepotrebnih digresija. Razdioba na cjeline i podcjenile uspješno je provedena, a pasusi su adekvatno formulirani.

Uzimajući u obzir sve navedeno, posebice činjenicu da u domaćoj historiografiji predmet istraživanja kako je u ovoj knjizi definiran uopće nije istražen i javnosti prezentiran, s pravom možemo reći da se pred nama nalazi jedinstveno i kvalitetno znanstveno djelo s brojnim novim znanstvenim spoznajama i originalnim promišljanjima, pa stoga ono ima neprocjenjivu teorijsku i praktičnu vrijednost. I ovim se djelom mr. sc. R. Kraljević predstavio kao vrstan istraživač, znanstvenik i poznavatelj ove po mnogočemu privlačne, ali uglavnom zapostavljene historiografske problematike. Poželimo mu stoga dobro zdravlje, svjež duh i dosadašnji zanos kako bi mogao uspješno dovršiti planirano kapitalno djelo u kojemu bi sintetizirao sve rezultate svoga dugogodišnjeg napornog istraživanja vinogradarsko-vinarske povijesti Bosne i Hercegovine.

Ivica MUSIĆ